

Mestre Joan Benejam i Vives (1846-1922)

Xavier Motilla Salas

Al llarg de l'any 2000 amb motiu de la declaració per part de l'Ajuntament de Ciutadella de l'Any Joan Benejam i Vives es promogueren diverses publicacions que han anat apareixent en anys successius amb l'objectiu clar de retre homenatge i alhora donar a conèixer l'eminent mestre i pedagog ciutadellenc. Algunes d'aquestes publicacions són la reedició de les obres *Qüestions transcendents sobre l'ensenyament d'adults* (col·lecció Ciutat i Educació, Àrea d'Educació de l'Ajuntament de Ciutadella) i *Vocabulario castellano-menorquín* (edició amb un estudi introductori d'Àngel Mifsud Ciscar, Editorial Nura i Ajuntament de Ciutadella), una antologia de textos pedagògics del mestre precedits d'un estudi elaborat per Isabel Vilafranca Manguán intítulat "Mestre Joan Benejam Vives. Antologia d'un compromís pedagògic", així com també una carpeta didàctica de la col·lecció Recursos de la Ciutat, elaborada per Pilar Benejam, i els diversos articles o conferències de Joan F. López Casasnovas, Gabriel Julià Seguí, Pere Alzina Seguí, Miquel À. Limón Pons, Àngel Mifsud Ciscar, i la mateixa Isabel Vilafranca Manguán compilats en el número 9 de la revista *Publicacions des Born* (Cercle Artístic de Ciutadella, abril de 2001).

Ultra aquestes aportacions recents promogudes per la declaració de l'Any Joan Benejam i Vives, cal dir que la figura del mestre i pedagog Joan Benejam

ja ha estat objecte d'interès i d'anàlisi per part dels investigadors en altres treballs previs i/o simultanis als que esmentam. A banda de les clàssiques aportacions biogràfiques contingudes a obres com les de J. Cavaller Piris i J. Solsona Pallerols, entre d'altres, que amb motiu del traspàs del mestre es publicaren i gràcies a les quals els estudis recents n'aporten dades biogràfiques,¹ l'interès creixent que la figura de Joan Benejam desperta en els investigadors i estudiosos de la història de l'educació i del pensament pedagògic s'ha anat plasmant en diversos treballs majoritàriament publicats en format d'articles o conferències sobre no tan sols la seva aportació educativa en el nostre àmbit més proper, sinó sobre la influència i transcendència del seu pensament pedagògic a la resta de l'Estat espanyol.²

¹ Ens referim, per exemple, entre d'altres a les obres: J. CAVALLER PIRIS, *Maestro Benejam. Apuntes biográficos* (Ciutadella: Impremta Moll, 1922); A. CURSACH (coord.), *Maestro Benejam (1846-1922). Los menorquines de Córdoba (R.A.) al ilustre pedagogo Juan Benejam* (Còrdova: La Ezelberiana, 1923); J. SOLSONA PALLEROLS, «Un eximio maestro español contemporáneo. D. Juan Benejam y su libro *La alegría de la escuela*», *Revista de Menorca* (1923): 12-24, 47-62, 87-95, 117-127, 143-154 i 170-184; i, finalment, R. TORRENT (coord.), *Últimos honores tributados al insigne pedagogo ciudadelano D. Juan Benejam Vives* (Ciutadella de Menorca, 1924).

² Cal destacar cronològicament els treballs de J. Adrover, J. Vallespir i Ll. Villalonga, del professor A. J. Colom, de M. A. Roig, d'I. Martín, i més recentment d'I. Vilafranca, que és l'autora que més aportacions ha fet sobre el mestre ciutadellenc. En aquest sentit el lector interessat pot consultar els treballs següents: J. ADROVER; J. VALLESPÍR I LL. VILLALONGA, «Regeneracionisme i educació a Menorca: aproximació a l'ideari pedagògic de Joan Benejam», *Educació i Cultura. Revista Mallorquina de Pedagogia* (1986): 127-143; A. J. COLOM CAÑELLAS, «Les idees pedagògiques de Joan Benejam a través dels seus escrits "mallorquins" (segle XIX)», *Revista de Menorca* (1996): 29-42; A. J. COLOM CAÑELLAS, «Joan Benejam i Vives. Vida, ideologia pedagògica i personalitat», *Revista de Menorca* (1997): 79-110; M. A. ROIG RODRÍGUEZ, «Aportacions illenques als congressos pedagògics del segle XIX», *Educació i Cultura. Revista Mallorquina de Pedagogia* (1998): 83-92; Isabel VILAFRANCA MANGUÁN, «L'educació d'adults per Joan Benejam. Un exemple de formació professional al segle XIX», dins *La formació professional i les transformacions socials i econòmiques. Actes de les XIV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans* (Mataró: Ajuntament de Mataró, Societat d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana, 1999), 371-377; i Isabel VILAFRANCA MANGUÁN, «Joan Benejam Vives (1846-1922): Un mestre menorquí a l'avantguarda pedagògica», *Revista Catalana de Pedagogia* volum 1 (2002): 313-340; a més de les dues aportacions d'Isabel Vilafranca de les quals donam compte directament o indirecta en aquesta ressenya cultural: Isabel VILAFRANCA MANGUÁN, «El maestro Joan Benejam i Vives: una visió pedagògica», *Publicacions des Born. Treballs de la Secció d'Estudis* 9 (abril 2001): 41-69 i Isabel VILAFRANCA MANGUÁN, *Mestre Joan Benejam Vives. Antologia d'un compromís pedagògic* (Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 2002). També s'ha publicat darrerament, en una obra de caire general sobre l'educació a Menorca, dades sobre el mestre menorquí. Vegeu Ignacio MARTÍN JIMÉNEZ, *El sistema educatiu a Menorca. Una visió estructural (1800-1939)* (Ciutadella: Ajuntament de Ciutadella, Institut Menorquí d'Estudis, 2000): 261-283.

Ara bé, en aquesta ressenya volem fixar-nos en dues aportacions que fruit de la commemoració de l'Any Benejam han aparegut al llarg del bienni 2001-2002; ens referim a l'antologia de textos pedagògics a cura d'Isabel Vilafranca Manguán i al número monogràfic realitzat per la revista del Cercle Artístic de Ciutadella.³

De la primera de les obres esmentades, és a dir de l'antologia de textos pedagògics seleccionats per Isabel Vilafranca, cal dir que els textos vénen precedits d'un més que interessant i alhora necessari estudi introductorï realitzat per l'autora per tal d'emmarcar millor la figura i l'obra de Joan Benejam i Vives, i en què a més d'aportar-nos dades biogràfiques s'analitzen les aportacions pedagògiques del seu magisteri i de la seva abundosa obra escrita. El llibre esdevé una aproximació interessant i recomanable al coneixement de la vessant educativa del mestre Benejam, alhora que complementa altres treballs que s'han anat publicant aquests anys sobre la seva figura i que ens ajuden a entendre millor la seva polifacètica personalitat.

L'obra que ens ocupa consta de dues parts ben diferenciades, tot i que complementàries. A la primera d'elles podem aproximar-nos succintament a la biografia del mestre Benejam a través d'un interessant intent de sistematització epistemològica de la seva obra elaborat per Isabel Vilafranca, professora de la Universitat de Barcelona, el qual suposam que representa un primer tast del treball definitiu que l'autora ha realitzat amb la seva tesi doctoral, la qual esperam poder veure publicada íntegrament molt aviat. Vilafranca conceptualitza el mestre Benejam com un mestre popular pròxim a les pràctiques escolars hereves del krausoinstitucionisme, pràctiques com ara les excursions escolars, les lliçons de coses, els treballs manuals, el museu escolar, l'ensenyament cíclic i el mètode intuïtiu. Malgrat tot, segons l'autora, entre el pensament de Joan Benejam i el racionalisme harmònic s'establiren certes diferències, com ara la coeducació i el laïcisme a l'educació, que Benejam no compartia amb els institucionistes. Joan Benejam adoptà i aplicà els principis institucionistes a la seva escola pública de Ciutadella i aquest fet fou el seu gran mèrit, puix que popularitzà l'educació propugnada pels institucionistes,

³ Les referències completes són: Isabel VILAFRANCA MANGUÁN, *Mestre Joan Benejam Vives. Antologia d'un compromís pedagògic* (Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 2002) i *Publicacions des Born. Treballs de la secció d'estudis* 9 (abril de 2001).

que en la seva experiència madrilenya fou destinada majoritàriament a les classes burgeses. De fet, per a Joan Benejam l'educació sols era una, l'ensenyament per a la vida, per a la qual cosa calia que les matèries educatives no es convertissin en assignatures aïllades, ja que havien d'esdevenir coneixements relacionats entre si que fossin fàcilment associables a la realitat quotidiana dels discents i al seu entorn més proper, atès que era necessari l'assoliment de l'autonomia de les persones per a un millor desenvolupament en llur medi natural, en definitiva, en la seva vida. Benejam fou un educador del poble, com ja ho havia estat a Suïssa J. H. Pestalozzi, fou un mestre popular preocupat per l'emancipació de les classes treballadores i per l'autonomia de l'infant desenvolupant el seu raonament. Tot plegat fa palès el seu repte humanitzador.

A més, l'estudi inclou una exhaustiva aproximació a l'obra escrita de Joan Benejam i Vives, tant pel que fa als manuals educatius com a les obres pedagògiques, ja sigui en format d'articles periodístics, conferències, llibres, revistes, etc.

La segona part del llibre la representen els diversos textos del mestre i pedagog menorquí seleccionats per Isabel Vilafranca —que estaven dispersos en diverses publicacions i que, per tant, eren de difícil accés per al públic en general—, que per si sols ja representen una important aportació al coneixement del seu pensament pedagògic, i que no són altres que: «Influencias de antaño», «Mejorar hasta la perfección», «La primera enseñanza conforme al espíritu de la pedagogía moderna», «Conferencia en el Congreso Nacional Pedagógico de Barcelona. Discurso pronunciado por D. Juan Benejam en la sesión 3ª del Congreso celebrado en el paraninfo de la Universidad literaria de Barcelona», «Cuestiones trascendentales sobre la enseñanza de adultos. Memoria que obtuvo el premio en el Certamen Pedagógico formado por el Profesorado de Granada en 1879», «La escuela del porvenir» i «La educación nacional», publicats tots ells a *El Magisterio Balear* successivament l'any 1877 els dos primers, 1882, 1888, 1899, 1901, i entre 1901 i 1902 l'últim d'ells, dels quals ja teníem notícies a casa nostra a través de l'anàlisi que el professor Antoni J. Colom realitzà a la *Revista de Menorca*;⁴ d'altra banda,

⁴ Ens referim al seu treball «Les idees pedagògiques de Joan Benejam a través dels seus escrits “mallorquins” (segle XIX)», *Revista de Menorca* (1996): 29-42.

també es reproduïxen «De la enseñanza», capítol de l'obra *La alegría de la escuela* (1899), i, finalment, «La primera enseñanza bajo un nuevo aspecto», conferència pronunciada l'any 1917 al paranimf de la Universitat de Barcelona i que, amb posterioritat, va incloure com a introducció a l'obra *Enseñanza de la vida distribuida en cinco grados para las escuelas* (1918). Del primer bloc de textos reproduïts, és a dir dels extrets de la revista *El Magisterio Balear*, seguint Antoni J. Colom, es pot afirmar que presenten un resum del pensament pedagògic del mestre ciutadellenc, puix que ens aporten dades sobre temàtiques com ara l'educació de pàrvuls, l'educació d'adults, la didàctica de la llengua, i les idees generals sobre el seu pensament didàctic aplicat a altres matèries. Ultra aquestes temàtiques sobresurten en els seus escrits a *El Magisterio Balear* dues qüestions de gran importància com és ara la seva crítica a l'escola tradicional i les idees i pràctiques escolars que Benejam defensà per tal de superar aquest tradicionalisme que denuncià; tradicionalisme escolar entès per Benejam com a memorisme, ensenyament rutinari i llibresc amb una manca de preparació dels mestres de l'època envers la qual ell proposà i fonamentà un model educatiu de caire modern i innovador de gran importància assentat en el joc, en l'educació física, en les excursions, en la intuïció, en els museus escolars, en l'ensenyament racional i científic, en l'educació moral, en el treball de l'alumne en lloc del llibre de text, en la utilització de la biblioteca, en la psicologia, en un pensament pedocentrista i en l'activitat del nen. L'obra publicada a la revista del magisteri il·lenc, de la qual trobam alguns articles a l'antologia que comentam, ens mostra, en opinió d'Antoni J. Colom, un Benejam que s'acostà als plantejaments típics de l'Escola Nova, de l'educació activa i, en definitiva, del que hom coneix com a Moviment de Renovació Educativa partint del model ideològic i pedagògic de l'institucionisme propi de la Institución Libre de Enseñanza de Madrid i el regeneracionisme de la Restauració.

Ara bé, el lector ha de ser conscient que no és davant una obra definitiva sobre el pensament pedagògic de Joan Benejam i Vives, atès que aquesta encara s'ha d'escriure, fet que queda clarament explicitat en la presentació que Isabel Vilafranca fa del llibre que ara ens presenta quan afirma que el treball publicat no pretén ser una aportació definitiva sobre la figura i l'obra del mestre Benejam sinó que més aviat representa un intent d'obrir nous camins de discussió historicoeducatius sobre ell. I en aquest punt l'autora pot donar-

se per ben satisfeta, ja que el llibre, a més d'omplir un buit important en la producció històrica i educativa menorquina, supera els seus propòsits inicials, al nostre parer, i n'aconsegueix un altre de tant o més important, que no és altre que incitar el lector a un major i millor coneixement del personatge biografiat.

L'obra que comentam, en definitiva, esdevé un llibre de consulta obligada per als historiadors de l'educació en general i una lectura molt recomanable, amena i necessària per a tots aquells que estiguin interessats a conèixer millor un personatge clau de l'educació a Menorca.

La segona de les obres publicades a la qual ens volem referir, el número monogràfic de la revista del Cercle Artístic de Ciutadella, *Publicacions des Born*, recull les diverses conferències pronunciades a l'esmentada entitat i part dels treballs realitzats al llarg de l'any 2000, Any Joan Benejam i Vives com ja s'ha dit, coincidint amb el trànsit a un nou mil·lenni, el qual suposa la transició oficial de la societat industrial i tecnològica a la societat de la informació i la comunicació —segons els organitzadors dels actes commemoratius sobre la figura de Joan Benejam—, i que representa, per tant, un canvi important per a la societat, en el qual l'educació haurà de prendre un paper capdavanter a través d'un nou concepte d'educació, de renovació pedagògica, que entronca amb la renovació iniciada pel mestre ciutadellenc.

En la voluntat dels organitzadors figurava la recuperació de l'obra i del pensament del mestre, fill il·lustre de la seva població natal, situar l'educació com a element bàsic i fonamental del segle XXI i valorar i reflexionar sobre l'educació a partir de les principals aportacions de Joan Benejam en la seva pràctica educativa. Tres objectius que, segons J. Manel Martí i Llufríu, regidor de Cultura de l'Ajuntament de Ciutadella, s'han concretat en diverses actuacions, d'entre les quals les conferències i els treballs publicats al número monogràfic de la revista que ens ocupa en són el millor exponent.

El volum que ressenyam consta del treball «Joan Benejam i Vives (1846-1922)» de Joan Francesc López Casasnovas, les conferències «El maestro Joan Benejam i Vives: una visió pedagògica» d'Isabel Vilafranca, «Joan Benejam i la seva producció literària: el teatre» de Gabriel Julià Seguí, «Joan Benejam: un mestre avançat al seu temps» de Pere Alzina Seguí, «Joan Benejam i la premsa informativa vuitcentista» de Miquel Àngel Limón Pons i, finalment, la presentació de la reedició del *Vocabulario Menorquín-*

Isabel VILAFRANCA MANGUÁN (curadora) (2002)
Mestre Joan Benejam Vives. Antologia d'un compromís pedagògic.

Pròleg d'Antoni Petrus Rotger.

Menorca: Institut Menorquí d'Estudis i Ajuntament de Ciutadella. (Col·lecció Capcer, 16). 141 p., 9 €

Castellano a cura d'Àngel Mifsud Ciscar. A través d'ells podem apropar-nos a les diverses vessants de la polifacètica personalitat del mestre Benejam, és a dir, no tan sols a l'educativa sinó també a la seva activitat periodística, política, literària, etc.

En definitiva, el monogràfic representa un conjunt d'interessants aportacions pluridisciplinàries que se sumen a les ja existents sobre el coneixement de la figura i l'obra educativa del mestre Joan Benejam i Vives que s'han anat publicant darrerament.

Pau GENER TORRES (coord.) (2001)

Publicacions des Born, núm. 9. Ciutadella: Cercle Artístic. 134 p., 13'80 €

